

De instelling van het Staats Interim- bewind in het Overkwartier 7 oktober 1702 - 24 april 1703¹

door
A.M.J.A. Berkvens

Inleiding

Tijdens de Spaanse Successie-oorlog is het Staats bezette gedeelte van het Overkwartier van Gelre – hoewel van een daartoe strekkend constitutief besluit geen sprake is geweest – als generaliteitsland bestuurd. De keuze van deze bestuursvorm lag gezien het karakter van de Spaanse Successieoorlog en gezien de bijzondere verhouding van het Overkwartier tot het gewest Gelderland niet voor de hand. Reginald de Schrijver heeft er reeds op gewezen, dat bij de Spaanse Successieoorlog niet zozeer de territoriale soevereiniteit, alswel de personele soevereiniteit in het geding is: niet het landencomplex van Karel II dient tussen de belligerenten verdeeld, slechts de persoon van Philips V dient als soeverein te worden vervangen door een kandidaat die beter in de smaak valt bij de geallieerden van het ‘Groot Verbond’.²

¹ Geannoteerde versie van een lezing gehouden voor het gezelschap van Limburgse rechts-historici op 22 april 1987 te Roermond.

Gebruikte afkortingen:

ARA I SG	Algemeen Rijksarchief, eerste afdeling, archief der Staten-Generaal
ASO	Archief Staten Overkwartier
CTS	Consolidated Treaty Series
GPB	Groot Plakkaatboek
NAGN	(Nieuwe) Algemene Geschiedenis der Nederlanden
NCMH	New Cambridge Modern History
OAGN	Oud-Archief Gemeente Nijmegen
OAGR	Oud-Archief Gemeente Roermond
OAGW	Oud-Archief Gemeente Weert
RAA	Rijksarchief Arnhem
RAL	Rijksarchief Limburg
RANB	Rijksarchief Noord-Brabant
ROPBa	Recueil des Ordonnances des Pays-Bas autrichiens
RSG	(Gedrukte) Resoluties Staten-Generaal

² Schrijver, R. de, Who had sovereignty in the Southern Netherlands during the war of the Spanish Succession (1700-1715)?, in: Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd, Leuven 1981 (Liber amicorum Jan Buntinx), 483-497.

Uitgaande van deze doelstelling, zou het meer voor de hand hebben gelegen om na de verovering van het Overkwartier de soevereiniteit over te dragen aan keizer Leopold I, dan wel aan diens cessionaris, de aartshertog Karel, zoals in november 1703 met het veroverde Spaans-Limburg inderdaad is geschied, of tenminste in diens naam het bestuur uit te oefenen, zoals na de slag bij Ramillies in 1706 in het grootste gedeelte van de Zuidelijke Nederlanden het geval is geweest.³

Gesteld dat de Spaanse Successie-oorlog een ordinaire veroveringsoorlog geweest zou zijn, dan zou het meer voor de hand hebben gelegen om – gelijk in 1632 is geschied – het Overkwartier met de Nederkwartieren te herenigen, en de soevereiniteit op te dragen aan de Gelderse Landschap, met de delegatie van het dagelijks bestuur aan het Hof van Gelre te Arnhem.

In het hierna volgende zou ik nader in willen gaan op enkele aspecten die bij het besluit van Haar Hoog Mogenden om het staats-bezette Overkwartier als generaliteitsland te besturen een rol hebben gespeeld. Het lijkt me daarbij gewenst eerst enkele opmerkingen te maken over de rol van het Overkwartier in de Spaanse Successieoorlog vanuit Europees perspectief. Vervolgens zal ik vanuit regionaal perspectief in het kort de motieven van de Republiek nader belichten. Korthedshalve zal ik aan de motieven van de koning van Pruisen en van de keurvorst van de Palts verder voorbij gaan. Tegen deze achtergrond wil ik vervolgens trachten duidelijk te maken welk complex van politieke en juridische factoren uiteindelijk heeft geleid tot de instelling van het Staats-Interimbewind in het Overkwartier, zoals het in de periode april 1703 – februari 1716 heeft gefunctioneerd.

Het Overkwartier en de diplomatie van de Spaanse Successieoorlog

A. Algemeen perspectief

De veranderingen die het Overkwartier in de periode 1702-1720 op staatkundig, territoriaal en bestuurlijk gebied doormaakt, hangen ten nauwste samen met de Spaanse Successieoorlog. Op Europees niveau moet deze oorlog vooral worden gezien vanuit de optiek van de ‘balance of power’-politiek. Engeland, de Republiek en de keizer, verenigd in het ‘Groot Verbond’, trachten tezamen met enige geassocieerde bondgenoten – waaronder Pruisen en Gulik – te voorkomen, dat tussen Frankrijk en Spanje een voor het machtsevenwicht funeste ‘union des deux couronnes’ tot

³ RSG 1703. 1242 (20 november), Provisioneel tractaat terzake van het bestuur van de provincie Spaans Limburg, door Karel III op 26 november 1703 geaccepteerd (RSG 1703. 1282); voor de inrichting van het bestuur zie verder: Ordonnance de Charles III, érigéant, par provision, un tribunal de justice souverain dans la province de Limbourg, 1703 decembre 10 (ROPBa 3. 1.451); over het bestuur van de Zuidelijke Nederlanden na de slag bij Ramillies raadplege men: Veenendaal, A.J., Het Engels Nederlands condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successieoorlog 1700-1709, Utrecht 1945; voor de bestuursinrichting, zie: Acte d’ établissement, par les députés d’ Angleterre et des Provinces Unies, d’un Conseil d’ Etat commis provisoirement au gouvernement des Pay-Bas, 1706 juillet 7 (ROPBa 3.2.5.).

stand zou komen. Deze oorlog is aanvankelijk geen Rijksaangelegenheid, maar een particuliere affaire van het Huis Habsburg. Keizer Leopold I streeft naar de vererving van de erfenis van Karel II voor zijn jongste zoon, aartshertog Karel, sedert september 1703 als Karel III geproclameerd koning van Spanje. Het 'Groot Verbond' wordt feitelijk ontbonden, als in april 1711, ten gevolge van het overlijden van Joseph I, die zijn vader in 1705 als keizer was opgevolgd, de mogelijkheid ontstaat, dat de geproclameerde erfgenaam van de Spaanse Kroon, Karel III, ook nog eens als Karel VI tot keizer gekozen zal worden. Hierdoor dreigt een voor het machtssevenwicht al even funeste vereniging van de Spaanse en Oostenrijkse erflanden, die een herstel van het rijk van Karel V zou inhouden. Voor Engeland en Frankrijk reden om zich opnieuw over de verdeling van de erfenis van Karel II te verstaan.⁴

Op het niveau van de algemene Europese politiek vormde het Overkwartier natuurlijk geen factor van overwegend belang, maar toch speelde het vrij regelmatig een rol in het gekonkel der kanselarijen. Van tijd tot tijd werd het gewest, evenals Spaans-Limburg, gebruikt als ruil- of betaalmiddel in het diplomatieke verkeer.⁵ Zo beloofde Philips V in maart 1701 en nogmaals in juni 1702 het Overkwartier aan Maximiliaan Emmanuel van Beieren, om diens steun als landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden te verwerven bij de inbezitname van de erfenis van Karel II.⁶ In 1704 trachtte Lodewijk XIV Frederik I van het 'Groot Verbond' los te weken door hem bij monde van de Zweedse graaf Bielke onder meer het Overkwartier aan te bieden.⁷ Engeland motiveerde in 1709 de Republiek tot verdere deelname aan de oorlog, door in het separaat-artikel van het Townshendsverdrag aan de Staten-Generaal steun te beloven bij de pogingen van Haar Hoog Mogenden om in het bezit te geraken van de soevereiniteit over het Overkwartier.⁸ Ook in 1713 op het Utrechtse vredescongres speelde het Overkwartier op deze wijze een belangrijke rol. Bij deze gelegenheid werd het gewest vooral door de Engelse plenipotentiarissen als troef gebruikt in het politieke kaartspel. Zij werden daarbij driftig door de Franse diplomatie ondersteund.⁹

⁴ Gebhart, *Handbuch der deutschen Geschichte*, Stuttgart 1970, Bd. 2, 292.

⁵ Schaumburg, E. von, König Friedrich I und Niederrhein, in: *Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde* 15(1878) 303-367; 551-601; 16(1879) 176-291, a.a.O. 245, gebruikt in dit verband zelfs de term 'Lockspeise'.

⁶ Schrijver R. de, NAGN 9.34; verdrag van 9 maart 1701, CTS 24.215, artt. 15 en 17; verdrag van 17 juni 1702, CTS 24.215, art. 15; evenzo het verdrag van 7 november 1702, CTS 24.287, art. 9.

⁷ Veenendaal, A.J., NAGN 9.24; Rive, G.J.; Schets der staatkundige betrekkingen tussen de Republiek der Verenigde Nederlanden en het koninkrijk Pruisen tot het huwelijk van Prins Willem V 1701-1767, Amsterdam 1873, 28, 38; Von Schaumburg, König Friedrich I, und der Niederrhein, 245.

⁸ Veenendaal, A.J., NCMH 6.439; dezelfde, NAGN 9.24; Verdragstekst in: CTS 26.425-434.

⁹ Von Schaumburg 266; Guillon, C.F.H., *De divisione Gelriae Superioris seu tetrarchiae Ruraemundensis*, An. 1713-1715 rata, Lugdunum Batavorum 1846, 20: '...hanç Gelriae divisionem, imprimis machinatione Gallorum elaboratam...'

B: Regionaal perspectief

Vanuit regionaal perspectief gezien ontleent het Overkwartier in deze periode zijn politiek potentieel voornamelijk aan een belangentegenstelling tussen de nominale bondgenoten, die wortelt in de territoriale verhoudingen tussen Maas en Rijn. Hier biedt de Spaanse Successie-oorlog een welkome gelegenheid om enige grenscorrecties aan te brengen ten koste van de erfenis van Karel II. In tegenstelling tot Philips V en Leopold I, die elkaar het bezit van de integrale erfenis betwisten, zijn de Republiek, Pruisen en Gulik er voortdurend op bedacht geweest om ten koste van de betwiste boedel in het gebied tussen Maas en Rijn tot gebiedsuitbreiding of althans gebiedsafronding te geraken. Het Overkwartier raakt in deze periode in sterkere mate betrokken bij de staatkundige ontwikkelingen in het Nederrijngedebied en in de Republiek. Zoals gezegd ga ik in het hierna volgende aan de Pruisische en Keurpaltische belangen verder voorbij.

De Republiek

Het Overkwartier is voor de Republiek zeer strategisch gelegen, niet alleen als verbindingsschakel met Maastricht en de Staatse Landen van Overmaze, maar vooral ook als barrière. De Franse oorlogsvoorbereidingen van 1701 en 1702 – Venlo en Geldern worden als krijgsmagazijnen ingericht en vijftien bataljons infanterie en evenzoveel eskadrons cavalerie worden in het Overkwartier gekantonneerd – en de vroegtijdige aanslag op Nijmegen, die in de lente van 1702 door de Franse maarschalk Boufflers wordt gelanceerd, maken duidelijk dat ook de Republiek niet kan gedogen dat het Overkwartier in verkeerde handen geraakt.¹⁰ Vanuit deze optiek is het dan ook zeer begrijpelijk, dat Haar Hoog Mogenden zich terdege hebben ingespannen om haar belangen in dit gebied veilig te stellen.¹¹

De aanspraken van de Republiek zijn tweeledig. Enerzijds kunnen de Staten-Generaal zich beroepen op het argument van schuldvordering. In dit verband dient speciaal gewezen te worden op een obligatielening ter betaling van Brandenburgse hulptroepen, groot f 540.000, die in 1692 door het Spaanse gouvernement is aangegaan met de Staten-Generaal. Deze lening zou moeten worden afgelost uit de ‘remises d’Espagne’ en bij het uitblijven van dien, uit de in- en uitgaande rechten van het fort St.-Marie aan de Schelde, waarop een soort van achtergestelde hypotheek wordt gevestigd. De jaarlijks verschuldigde rente van deze lening belooft f 36.000. Deze wordt door de Raad van Financiën voor tweederde deel geassigneerd op de bede van

¹⁰ Clark, G., NCMH 6.399: Wertheim-Gijse Weenink A.H., in: Meij, P.J. e.a., *Geschiedenis van Gelderland II*, Zutphen 1975, 236; Veenendaal, NAGN 9.19.

¹¹ De uitlating van P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse Stam* 4.896: ‘De ijver waarmee de Staten ... de inlijving van Opper-Gelder ... nastreefden kan ... moeilijk overtroffen worden’, lijkt mij representatief voor het élan van de Republiek aan het begin van de Spaanse Successieoorlog. De uitlating van Veenendaal, NAGN 9.26: ‘Aan de uitbreiding van grondgebied hechte men in de Republiek niet veel, zodat men weinig tranen gelaten zal hebben om Opper-Gelder’, weerspiegelt meer de berusting aan het einde van de oorlog.

het Overkwartier en voor eenderde deel op de contributie van het Land van Weert.¹² Voor de rechtstreekse betaling van de rente aan de Ontvanger-Generaal van de Unie hebben zowel de Staten van het Overkwartier, als de magistraat van Weert zich jegens Haar Hoog Mogenden moeten verplichten.¹³ Aangezien de penibele financiële situatie van de Zuidelijke Nederlanden aflossing van de hoofdsom aan het begin van de Spaanse Successieoorlog nog niet heeft mogelijk gemaakt, hebben de Staten-Generaal in 1702 nog altijd lopende financiële aanspraken op het Overkwartier en op het Land van Weert.¹⁴ Indien de Staten-Generaal erin slagen het bestuur van het Overkwartier vooralsnog aan zich te trekken, biedt zulks uiteraard de meeste waarborgen, dat de schuld van Karel II mettertijd inderdaad gedelgd zal worden.

Daarnaast kunnen de Staten-Generaal zich beroepen op een volkenrechtelijke titel, in de vorm van art. 52 van het Tractaat van Munster, dat voorziet in de overdracht van het Overkwartier aan de Republiek, in ruil voor een nader te bepalen 'equivalent'.¹⁵ Binnen de Republiek doet in 1703 de opinie opgeld, als zou de soevereiniteit over het Overkwartier al in 1648 van de Spaanse koning op de Republiek zijn overgegaan, zij het dat de feitelijke overdracht is uitgesteld, hangende het overleg over het verschuldigde equivalent.¹⁶ Vooral in de drie Nederkwartieren van Gelderland gaan thans stemmen op om de hulp die de Republiek de keizer biedt bij het verwerven van de erfenis van Karel II aan te merken als het bedoelde equivalent. Volgens deze theorie zou dan niets meer de inlijving van het Overkwartier bij de Republiek in de weg staan.¹⁷

De vestiging van het Staats Interimbewind (8 okt. 1702 – 24 april 1703)

De verovering van Venlo, Stevensweert en Roermond in de herfst van 1702 stelt de geallieerden voor het probleem, hoe het veroverde gebied te besturen.¹⁸ In het

¹² RAL, ASO 96, fol. 193-201, instructie voor de stadhouder in verband met de propositie van de bede, alsmede de acte presentatie en acte acceptatie. De obligatie luidt aanvankelijk ten gunste van Pruisen (5 februari 1692), maar wordt later omgezet in een obligatie ten gunste van Haar Hoog Mogenden (11 juni 1692; ASO 96, fol. 223-225; ASO 419).

¹³ ASO 96, fol. 223, obligatie van 11 juni 1692 (Staten Overkwartier) en De Win, Inventaris Oud Archief Gemeente Weert, blz. 124, obligatie van 9 juni 1692 (Magistraat Weert).

¹⁴ RSG 1701.498-499 (26 augustus) bevat een uitgebreide uiteenzetting over de financiële verplichtingen van het Land van Weert en de Staten van het Overkwartier, voortvloeiend uit de obligatie van 15 januari 1692, naar aanleiding van de problemen die de Ontvanger-Generaal van de Unie, De Jonge van Ellemeet, ondervindt met de inning van de achterstallige rente. Zie ook: RSG 1701.573; 557 en 584. Na de verovering van Roermond wendt De Jonge van Ellemeet zich opnieuw tot Haar Hoog Mogenden, ten einde de rentebetalingen op deze obligaties veilig te stellen (RSG 1702.1163, 28 december).

¹⁵ Smit C., *Het vredesverdrag van Munster*, Leiden 1948, 50; CTS 1.1.

¹⁶ RAA, Hof van Gelre 4475, *Memorie Consolidatie Overkwartier 1703*, nr. 84-86.

¹⁷ Rive, *Staatkundige betrekkingen*, 37-38.

¹⁸ Schrijver, R. de, *Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck 1644-1725, een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en in Europa*, Brussel 1965 (*Verhandeling Koninklijke Academie van België, Klasse der Letteren*, jrg. 27 nr. 57), 266; Veenendaal, *Het Engels-Nederlands condominium*, 17.

‘Haags Verdrag’ was terzake niets geregeld: Engeland en de Republiek hebben de keizer bij die gelegenheid weinig meer beloofd, dan ‘the procuring (of) an equitable and reasonable satisfaction ... for his pretension to the Spanish Succession’.¹⁹ Op welke wijze zulks zou moeten geschieden is niet concreet uitgewerkt. Door een speling van het lot wordt de verovering van Roermond tot een ‘test-case’ voor de Alliantie, aangezien zowel de keizer als de Staten-Generaal aanspraak blijken te maken op het Overkwartier. Bezien we in het kort de uitgangspositie van beide partijen.

De keizer heeft vooruitlopend op de komende veroveringen de bevolking van de Zuidelijke Nederlanden opgeroepen hem als wettig soeverein te erkennen.²⁰ Bovendien heeft hij de keurvorst van de Palts, Johan Willem, aangesteld als zijn algemeen stadhouder voor de Zuidelijke Nederlanden en hem als zodanig reeds op 10 mei 1702 gemachtigd, ‘die belgischen Lande im Namen des Kaisers in dessen Schutz aufzunehmen und ihnen den gewohnten Treueid abzufordern’.²¹ Als logisch vervolg hierop, laat Leopold I aan de vooravond van de capitulatie van Venlo door zijn gezant, graaf Goessen, aan Haar Hoog Mogenden verzoeken,

‘d’ordonner incessament monsieur le Prince de Saerbruck, leur général, qu’en prenant Venlo, il oblige le magistrat et la bourgeoisie de cette ville de prester serment à Sa Majesté Impériale, [et qu’] il lasse la direction de la police à ceux, ou à celui à qui Sa Majesté Impériale donnera commission dans la suite, [et] mette entretens un gouverneur, ou commandant pour le militaire et une garnison suffisante pour la seureté de la ville’.²²

De Staten-Generaal negeren dit verzoek en de capitulatie van Venlo wordt in naam van Haar Hoog Mogenden aanvaard. Ook bij de capitulatie van Roermond draagt de bevelhebber er zorg voor, dat de bestuurlijke aangelegenheden van stad en Soevereine Raad worden ‘gereserveerd ter dispositie van de Staet’.²³ De capitulatie van Roermond omvat 43 artikelen, waarvan er elf betrekking hebben op de positie van de raadsheren van de Soevereine Raad en van de Raad en Rentmeester-Generaal van het Overkwartier. Deze functionarissen vormden tezamen – afgezien van de stadhouder en de intendant – het provinciaal bestuur namens Philips V. De raadsheren hebben verzocht, dat zij in hun functies zouden worden gehandhaafd en dat zij deze

¹⁹ CTS 24.11, art. 20.

²⁰ Cf. het ‘Monitorium’ van 7 mei 1702, zoals genoemd in Veenendaal, A.J., De briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720 (Rijks Geschiedkundige Publicatiën) 2.140 (verder te citeren: Heinsius, Briefwisseling); gedrukte exemplaren van dit monitorium zijn zeker in het Overkwartier verspreid. Exemplaren bevinden zich in OAGR 309, nr. 151 en OAGW 107.

²¹ Sante, G.W., Die kürpfälzische Politik des Kurfürsten Johann Wilhelm vornehmlich im spanischen Erbfolgekrieg 1690-1716, in: Historisches Jahrbuch 44 (1924) 19-64, 37; ROPBa 3.1.447 noot 1, commissiebrief van 16 mei 1702.

²² RSG 1702.817 (22 september); RSG 1702.842 (29 september); Lamberty, Mémoires pour servir à l’histoire du XVIIIe siècle, 2.349, 355; Capitulatie-voorwaarden Venlo, 23 september 1702, zie: CTS 24.243.

²³ Heinsius, Briefwisseling 1.465, Van Wassenaer Obdam aan Heinsius, vanuit het leger voor Roermond, 6 oktober 1702; capitulatie-voorwaarden Roermond, 7 oktober 1702, zie: CTS 24.261.

op de oude voet en met dezelfde autoriteit zouden mogen blijven uitoefenen. Dit verzoek is door Walrad van Nassau, conform de lastgeving van Haar Hoog Mogenden terzake, afgewezen. Aangezien de stad zich eerst nadat er een bres in de Venlose poort was geschoten heeft overgegeven, behouden de Staten-Generaal zich het recht voor om over de administratie der justitie te beschikken en de raadsheren te handhaven dan wel te ontslaan naar welgevallen.²⁴

Dientengevolge heeft de Republiek in het conflict over het bestuur van het Overkwartier, dat het gevolg is van de impliciete afwijzing van de eisen van de keizer, voorlopig de beste papieren. Naast de al genoemde financiële aanspraken en de volkenrechtelijke titel in de vorm van art. 52 van het Tractaat van Munster, kunnen de Staten-Generaal voortaan bogen op de krachtigste van alle titels: de titel van soevereiniteit '*ex iure belli ac occupationis*'. Immers naar het internationaal recht van de zeventiende eeuw brengt de verovering van een stad ipso facto met zich mede de overgang van de territoriale soevereiniteit. Doordat de Staten-Generaal zich bij de capitulatie het recht hebben voorbehouden om te voorzien in het bestuur van het Overkwartier ontstaat er echter een conflict tussen de algemene politieke doelstellingen van het Groot Verbond, die immers zijn gericht op de verdrijving van Philips V en de overdracht van de personele soevereiniteit aan Karel III, zonder aantasting van de territoriale soevereiniteit (d.w.z. het territorium van de Zuidelijke Nederlanden zou als zodanig onverlet moeten blijven) en de eigen doelstellingen van de Republiek, die om moverende redenen zelf belangstelling voor het Overkwartier koestert. Dit conflict treedt duidelijk aan de dag, doordat de keizerlijke commissarissen, keurvorst Johan Willem en graaf Sinzendorf,²⁵ zolang Haar Hoog Mogenden nog geen duidelijke voorzieningen hebben getroffen terzake van het bestuur van het veroverde gebied, pogingen blijven ondernemen om het Overkwartier namens de keizer in bezit te nemen. Deze handelwijze stuit uiteraard op verzet van de Staten-Generaal, die de hieruit resulterende 'kwestie der Keizerlijke Commissarissen' – zoals uit het vervolg mag blijken – zeer hoog opnemen.

De kwestie der Keizerlijke Commissarissen

De keurvorst van de Palts, die zoals gezegd door Leopold I als algemeen stadhouder van de Zuidelijke Nederlanden is aangewezen, zendt ter vervulling van zijn commissie onder meer de geheimraad Palmer naar Venlo en Roermond, ten einde zijn principaal als soeverein te laten erkennen. Diens demarches worden ter plaatse met argusogen gevolgd door de Staatse commandant, de luitenant-generaal François Nico-

²⁴ Sivré, J.B., De verdeling van het Overkwartier van Gelderland ten gevolge van den Utrechtschen Vrede en van het Barrièretraktaat, in: 'De Maasgouw' 1880, 237-238; 241-242; Capitulatie Roermond, appostille op art. 21 en 22.

²⁵ Philipp Ludwig, graaf Sinzendorf, wordt op 22 oktober 1703, namens aartshertog Karel, gouverneur van de 'Boergondische Kreits'. De Schrijver, Jan van Brouhoven, 266-267; cf. commissie-brief in ROPBa 3.1.447.

laas Fagel en de thesaurier-generaal Jacob Hop, die door de Raad van State voorlopig is belast met de zorg voor de financiën van het Overkwartier. Het is kennelijk de bedoeling, dat Palmer de Staten van het Overkwartier, de Soevereine Raad en de magistraten van de bezette steden in de eed zal nemen, om zo de Staten-Generaal voor een voldongen feit te stellen.²⁶ Alleen in Erkelenz is hij in deze opzet geslaagd. Generaal Fagel weet Palmer's toeleg voor het overige te verhinderen, onder meer door enige raadsheren van het hof bij hem te ontbieden en ze op de man af te vragen,

'ofte zij pretendeerde in de capitulatie, wanneer de stadt over was gegaan, begrepen te sijn ofte niet: ende – zo schrijft hij aan zijn neef, de griffier der Staten-Generaal François Fagel – wanneer mijn antwoorde van daerin begrepen te sijn, soo seijde ick verders, als zij dan sujette van den staet waren, waarom sij haer niet comporteerde als goede onderdaenen behoorden te doen, ende vuyt wat krachte sij [meenden] bevoeght te wesen, wanneer vremde potentaten alhier ministers zenden, die het oor te lenen ende daermee in gespreck te treden...'²⁷

De rapporten die zowel Fagel als Hop vanuit Roermond naar Den Haag versturen zijn intussen zo alarmerend van aard, dat de Staten-Generaal zich op 15 januari genoodzaakt zien om de Gedeputeerden tot de Zaken van het Overkwartier opdracht te geven om met graaf Goessen en de Paltische gezant, baron Wiser, 'in conferentie te treden', ten einde

'aen deselve vanwege HHM te representeren de onordentelijkheid van dusdanige proceduieren, buiten kennis en goetvinden van HHM, ende te versoecken dat daermede niet alleen gesupercedeert, maar oock niets dergelijcks verder ondernomen moge worden, tot voorkominge van de inconveniënten die anders te waghten souden sijn'.²⁸

Fagel wordt intussen aangeschreven, dat hij er voor moet zorgen, dan niemand in het Overkwartier zich 'buyten expres consent van HHM' door de keizerlijke commissarissen in de eed laat nemen en 'dat alles moge blijven onder provisionele administratie van HHM'.²⁹

Deze diplomatieke interventie van Haar Hoog Mogenden is in zoverre succesvol, dat de keizer middels de keurvorst van de Palts een compromisvoorstel laat indienen. Op 21 april 1703 laat Johan Willem zijn gezant Hetterman ter vergadering van de Staten-Generaal een memorie indienen, met daarin vervat het voorstel om de thesaurier-generaal Hop te machtigen om zich naar het leger voor Bonn te begeven, ten einde daar met de keurvorst en de geallieerde opperbevelhebber, de hertog van

²⁶ ARA I SG 5144 I, missive van generaal Fagel aan HHM, 17 januari 1703; RSG 1703.47 (15 januari).

²⁷ ARA I SG 5144 I, missive van generaal Fagel aan griffier Fagel, 19 januari 1703.

²⁸ RSG 1703.47 (15 januari).

²⁹ RSG 1703.96 (27 januari).

Marlborough, '*l'affaire connue de Gueldre*' te regelen en tevens een gedragslijn vast te stellen voor het bestuur van de nog te veroveren gebieden. Ten aanzien van het bestuur van het Overkwartier wordt in concreto voorgesteld, dat de Staten-Generaal zouden moeten gedogen, dat de keizer Gelre formeel in bezit neemt, er de magistraten en rechters in de eed neemt en er zich door de Landstanden als hertog laat hulldigen. De keizer van zijn kant zou er zich vervolgens mee vergenoegen om het '*gouvernement politique*' slechts in naam en in samenwerking met Haar Hoog Mogenden uit te oefenen en deze ook te laten delen in de inkomsten van het gewest.³⁰ De Staten-Generaal wensen in dit voorstel niet te treden, maar zien zich genoodzaakt om de afwijzing op zodanige wijze in te kleden, dat de keizer zich niet al te zeer 'geoffenseert' zou hoeven voelen.³¹

Het Overkwartier: deel van Gelderland of Generaliteitsland

Waarom hebben de keizerlijke commissarissen voor hun handelwijze nog zolang de ruimte gekregen? Oftewel, waarom hebben de Staten-Generaal niet onmiddellijk op een duidelijke wijze in het bestuur van het Overkwartier voorzien?

Het antwoord op deze vragen moet mijns inziens worden gezocht in de binnenlandse politiek van de Republiek. Ten tijde van de capitulatie van Roermond en in de maanden die daarop volgden, bestond er binnen de Republiek geen communis opinio ten aanzien van de vraag, of men het Overkwartier zou moeten behandelen als een gereduceerd lid van de Unie, danwel als een veroverd gebied, dat onder generaliteitsbestuur gesteld zou moeten worden. De Staten-Generaal moesten bij de oplossing van dit probleem derhalve niet alleen rekening houden met de gevoelens van de keizer, maar ook met die van het gewest Gelderland, waarvan het Overkwartier ten gevolge van de Opstand sinds 1580 is afgesplitst.

Onmiddellijk na de verovering van Roermond is in de Gelderse Landdag de kwestie van de 'consolidatie' van het Overkwartier aan de orde gesteld.³² Het gaat daarbij om de vraag, of het Overkwartier net zoals in 1632 beschouwd zou moeten worden als een gereduceerd deel van de Unie en derhalve voortaan weer als een deel van Gelderland beschouwd zou moeten worden, of dat het gewest als generaliteitsland bestuurd zou mogen worden.

De argumenten ten gunste van de reductie van het Overkwartier worden in opdracht van de Gelderse Landdag verwoord door de momber van het Hof van Gelre te Arnhem, Dr David ten Hove, die daartoe bij resolutie van hof en rekenkamer van

³⁰ RSG 1703.458; een dergelijke oplossing is in november 1703 wel gekozen voor het bestuur van Spaans-Limburg, cf. RSG 1703.1212 (10 november) en RSG 1703.1242 (20 november). Zie ook: Veenendaal, Het Engels-Nederlands condominium, 17.

³¹ Dit voorstel wordt door Haar Hoog Mogenden bij resolutie van 24 april 1703 (RSG 1703.446), waarbij de Soevereine Raad van Roermond voorlopig in al haar functies wordt hersteld, impliciet afgewezen. Zie hierna, blz. 161.

³² Landdagreces van 9 november 1702 (OAGN 3348).

16 december 1702 werd gecommiteerd.³³ De momber baseert zijn betoog voornamelijk op de volgende drie pijlers: 1) de ondeelbaarheid van het hertogendom Gelre en Zutphen, dat als ondeelbaar gewest deel uit maakt van de al even ondeelbare Unie; 2) het precedent van de ‘consolidatie’ van het Overkwartier in de jaren 1632 - 1637; en 3) de wordingsgeschiedenis van art. 52 van het Munsterse vredetractaat, waarbij de ruil van het Overkwartier tegen een ‘equivalent’ is voorzien.

Blijkens de – naar hedendaagse historisch inzicht niet geheel betrouwbare – voorstelling van Dr Ten Hove is het hertogdom in zijn geheel en niet kwartiersgewijs tot de Unie toegetreden,³⁴ en zijn de Staten-Generaal ‘vi pacti’ en in geweten verplicht om het Overkwartier met de drie Nederkwartieren te herenigen, nu tengevolge van de bezetting van Venlo en Roermond alle feitelijke beletselen daartegen zijn opgeheven, gelijk Haar Hoog Mogenden ook zouden hebben beloofd in de capitulaties van Roermond en Venlo van 6 en 4 juni 1632.³⁵ Hij wijst erop, dat in de periode 1632 - 1637 de Staten-Generaal het ‘domestiek’ bestuur in het Overkwartier aan de Gelderse Landdag hebben overgelaten, door toe te staan dat de Landdag gecommiteerden uit hof en rekenkamer te Arnhem aanwees, om in het Overkwartier te zorgen voor de ‘bestelling’ van regering, school en kerk.³⁶ Ook de Raad van State zou de rechten van Gelderland op de consolidatie van het Overkwartier hebben erkend, door niet zelf het bestuur der financiën te voeren, maar zich ertoe te beperken om de Gelderse quote in de gemene middelen te vergroten, op grond van de tengevolge van de ‘reductie’ toegenomen economische draagkracht van het hertogendom. Voorts wijst de momber erop, dat de Staten-Generaal de rechten van Gelderland op het Overkwartier ook ten opzichte van vreemde mogendheden hebben erkend, onder meer door de hertog van Gulik, die in 1634 pogingen deed om Erkelenz te verwerpen, naar de Gelderse Landdag te verwijzen. Ten Hove concludeert hieruit, dat in deze periode een effectieve hereniging van het Overkwartier en de Nederkwartieren tot stand is gebracht, die nu niet meer door de Staten-Generaal ‘geretracteert’ zou mogen worden.³⁷ Hij doet het daarbij voorkomen, als zou het Overkwartier louter

³³ RAA, Hof van Gelre 4475, Memorie aangaande de consolidatie van het Overkwartier (1703).

³⁴ Voor een meer genuanceerde opvatting, zie: Maris, A.J., Inventaris van het archief van het Hof van Gelre en Zutphen, deel I, Inleiding/ een geschiedkundig overzicht, Arnhem 1978, 68-71; en Janssen, A.E.M., Het verdeelde huis, in: Groenveld S., H.L.Ph. Leeuwenberg, De Unie van Utrecht, 's-Gravenhage 1979 (Geschiedenis in Veelvoud 6) 101-135, 130-133.

³⁵ Aitzema L., Saken van Staet en Oorlog 3.12.10.

³⁶ Ten aanzien van de ‘bestelling’ van de kerk, zie: Jenniskens A.H., De invoering van de gereformeerde religie in het Overkwartier van Gelderland, in: Van Bree e.a. ‘Van der Nyersens Upwaert’ (Feestbundel M.K.J. Smeets), Maastricht 1981 (Werken LGOG 7), 137-154.

³⁷ Door Poelhekke wordt het Gelderse bestuur in het Overkwartier in de jaren 1632-1637 afgedaan als een ‘halfserieus intermezzo’: In wezen was men in Gelderland vanwege het verschil in religie niet bijzonder gebrand op een blijvende hereniging van het contra-reformatorisch katholieke Overkwartier met de gereformeerde Nederkwartieren (Geschiedenis van Gelderland II.197).

door het verzuim en de nalatigheid van de andere gewesten van de Unie wederom voor Gelderland verloren zijn gegaan, hoewel de ‘consolidatie’ ervan door Gelderland tot *conditio sine qua non* voor zijn consent voor de Vrede van Munster was gemaakt.³⁸ Aangezien aan dit vereiste in 1648 niet was voldaan heeft Gelderland terzake een vordering op de Unie, waaraan men niet lichtvaardig voorbij mag gaan. Als toegift op deze aan de zeventiende-eeuwse geschiedenis ontleende argumenten, wijst Dr Ten Hove er tenslotte nog op, dat de Staten-Generaal bij de capitulaties van 1702 aan Roermond en Venlo de conservatie van hun privileges hebben beloofd, waaronder het recht op de ondeelbaarheid van het hertogendom bepaald niet het geringste is.³⁹

Hoe interessant deze historisch-juridische argumentatie op zichzelf ook moge wezen, er is binnen de Republiek in 1703 geen politiek draagvlak voor te vinden. Ten gevolge van de ‘Plooierijen’ is Gelderland uitgerekend op dit voor de eventuele hereniging vitale moment vrijwel onbestuurbaar en nauwelijks in staat om op positieve wijze bij te dragen aan de oorlogsinspanningen van de Republiek. Terwijl de Raad van State bezorgd is over het uitblijven van het Gelderse consent in de Staat van Oorlog en Frederik I de Republiek maant wegens achterstand in de betaling van de Pruisische troepen ter repartitie van Gelderland, zien vertegenwoordigers van de ‘Oude Plooi’ – de magistraten die door stadhouder Willem III onder vigeur van het regeringsreglement van 1675 aan de macht zijn geholpen – zich zelfs genoodzaakt om een beroep te doen op arbitrage door de Staten-Generaal.⁴⁰

Een besluit om het bestuur in het Overkwartier, zoals in 1632, aan Gelderland over te dragen ligt onder deze omstandigheden niet voor de hand. Uitstel van een dergelijk besluit heeft intussen wel als voordeel, dat de Raad van State rechtstreeks belastingen in het Overkwartier kan blijven uitschrijven, zodat de Gelderse achterstallen althans enigermate gecompenseerd kunnen worden.⁴¹

³⁸ Over het werkelijkheidsgehalte van deze aantijging, leze men Poelhekke J.J., *De Vrede van Munster*, 's-Gravenhage 1948, 280-282.

³⁹ Cf. art. 37 van de capitulatie van Roermond (CTS 24.267).

⁴⁰ ARA I SG 5144 II, 1703 februari 17, Verzoek van de Staten van Zutphen om tussenkomst zijdens de Unie in verband met de ‘droevige bewegingen, opschuddingen en verdeeltheden sedert eenigen tijd in de provincie van Gelderland voorgevallen’; ARA I SG 5142 II, minuten uitgaande brieven, 1702 oktober: aanmaningen aan het adres van Gelderland om de nodige plakكاتen samenhangend met de staat van oorlog te arresteren, het troepencontingent te stellen en de achterstallige betalingen voor de Pruisische troepen ter repartitie van Gelderland te voldoen. Zie ook: Gijse Weenink-Wertheim, in: *Geschiedenis van Gelderland* II.247; Stork-Penning J.G., *het Grote Werk, vredesonderhandelingen gedurende de Spaanse Successieoorlog 1705-1710*, Groningen 1958, 162; Voor het Regeringsreglement van 1675 zie: Blécourt, A.S. de, Japikse, N., *Klein Plakkaatboek van Nederland*, Groningen, 's-Gravenhage 1919, 313-327.

⁴¹ Over het ‘nut’ van Generaliteitslanden zie: Deursen A Th. van, *De Raad van State onder de Republiek 1588-1795*, in: *Raad van State 450 jaar*, 's-Gravenhage 1981, 47-91, 85 e.v. Blijkens ARA I SG 5142 I (1702 september 8) en 5144 I (1703 januari 29) heeft de Raad van State

Het Roermondse 'expediënt'

Manoevrerend tussen de keizerlijke Scylla en de Gelderse Charybdis moeten de Staten-Generaal een oplossing zien te vinden voor de bestuursvorm van het Overkwartier, die zowel garanties biedt voor de aanspraken van de Republiek, als ook de keizer en Gelderland – van welk gewest het gerucht gaat, dat het onderhand liever Pruisisch zou worden, dan nog langer door 'Holland' geringeloorde te worden⁴² – in hun waarde laat.

Intussen wordt ook vanuit het Overkwartier in toenemende mate druk uitgeoefend om te komen tot een meer definitieve voorziening in het bestuurlijk en rechterlijk vacuüm, waarin het gewest sedert de capitulatie van Roermond op 7 oktober 1702 feitelijk verkeert. Doordat de Staten-Generaal zich krachtens de artt. 21 en 22⁴³ van de capitulatievoorwaarden het recht hebben voorbehouden om de Soevereine Raad – die anders dan in 1632 niet naar Geldern is uitgeweken – naar believen te 'continueren ofte discontinueren', is de hoge rechtspraak in het Overkwartier tot stilstand gekomen. Men kan er niet langer in hoger beroep gaan of revisie van vonnissen verkrijgen. Ook worden geen brieven van gratie, remissie of legitimatie meer uitgegeven. Dientengevolge is er in het Overkwartier een toestand van rechtsonzekerheid geschapen, die bij prolongatie grote schade dreigt toe te brengen aan de belangen der ingezetenen, ze gevoelig maakt voor keizerlijke influisteringen en hun loyaliteit jegens de Republiek aantast.

◊ bij monde van zijn secretaris Simon van Slingelandt er reeds in een vroeg stadium op aangedrongen, dat er 'voor het toecomende' orders gesteld zouden worden ten aanzien van de 'middelen' van het Overkwartier. Dit laatste verzoek heeft tot gevolg gehad, dat Haar Hoog Mogenden bij resolutie van 30 januari 1703 (RSG 1703.107) hebben besloten tot het instellen van een 'conferentie', 'op't stuk van de middelen van het Overkwartier', bestaande uit de Gedeputeerden tot de Zaken van het Overkwartier en enige leden van de Raad van State. In dit verband moet ook worden gewezen op: ARA I RvS 2178 I, Verbaal van de heren Van Vrijbergen en Van der Helst, wegens hun 'onderzoek naar de inkomsten der door de wapenen van den Staet geoccupeerde plaetsen in het Overkwartier van Gelderlandt', geëxhibeert ter vergadering van de Raad van State van 17 maart 1703 (cf. ms. resoluties van de Raad van State 1703, RANB, Collectie Rijksarchief, nr. 255, fol. 524v-525r).

⁴² Heinsius, Briefwisseling 3.286.

⁴³ Vanwege het Overkwartier was verzocht: 'Art. 21: Que les officiers du Conseil établi en ladite ville de Ruremonde, tant presens, qu' absens, seront maintenus dans les fonctions de leur charges et pourront continuer l' administration de la justice avec la mesme autorité, droicts et privilèges, qui leurs ont esté attribués comme d' ancienneté, et lors qu'il-y-aura quelques officies vaquans dans ledit Conseil, qu'ils ne pourront estre remplacés que par des Catholiques Romains'. De apostille luidde: 'La ville s' estant rendue, on se reserve la faculté de disposer des charges mentionnés dans cet article, et de continuer ou discontinuer ceux qui en sont revestus, comme on trouvera convenir'. Art. 22 heeft betrekking op de bestendigheid van rechtshandelingen die door de Soevereine Raad zijn en worden verricht. Deze wordt door de gedeputeerden te velde slechts gegarandeerd voor zover het vonnissen betreft die reeds voor de belegering in kracht van gewijsde zijn gegaan.

Generaal Fagel snijdt dit probleem aan in het postscriptum van zijn eerder genoemde brief over de affaire Palmer, waarin hij zijn 'Weledele Gestrenghe Heer en Neef', de griffier François Fagel, mededeelt, dat

'...nu het Hoff van Justitie sig buyten fonchsie houdt, ick meenighte van klachte hebbe van mensen die d' een d' ander ten plattelande verongelicken, waerover sij veele met requeste komen klagen, waerop ick, als geen autoriteyt hebbende, niet kan disponeren, en soude het van veel dienst wesen, als ick alleen surcheansie mocht ordonneren, totdat den competente reghters in hare fonctie traden'.⁴⁴

Ook de Commissarissen-Deciseurs Van Bleiswijck en Becker, die in opdracht van de Staten-Generaal op hun terugreis vanuit Maastricht in januari 1703 het Overkwartier hebben aangedaan, om er zich te informeren terzake van de 'constitutie van de regeringhe in 't Overkwartier van Gelderlandt in saecken van religie, politie en finantie', wijzen in hun 'Verbaal' op de noodzaak een eind te maken aan de stilstand der justitie, wegens de schade die de ingezetenen er lijden, doordat geen vonnissen ten uitvoer gelegd kunnen worden, zolang 'de administratie der justitie met geen publicque autoriteyt nog te tijt en wordt ondersteunt'. De Commissarissen-Deciseurs doen echter geen concrete aanbevelingen om aan dit interdict en deszelfs kwalijke gevolgen een einde te maken.⁴⁵

De thesaurier-generaal Jacob Hop, die formeel in het Overkwartier is om namens de Raad van State toezicht uit te oefenen op de financiën van het Overkwartier, maar die intussen een belangrijke rol speelt in het diplomatiek overleg met de keizerlijke commissarissen, heeft een meer positieve bijdrage geleverd tot het doorbreken van de bestuurlijke impasse.⁴⁶ Op 6 april 1703 schrijft hij aan de raadspensionaris Heinsius onder meer het volgende:

'Ons sijn seer veel en sware klachten in dese quartieren voorgekomen over het stilstaan van de justitie. (...) Het Hoff van Justitie staet t'eenenmael stil, omdat sedert de reductie van deese stadt hetselve noch gecontinueert noch beë[in]dicht is, en konnen derhalve geen sententiën gewesen [werden], noch diegene die reeds lang vóór date van de reductie gewesen sijn geëxecuteert werden'.

Hij suggereert vervolgens, zonder verder in details te treden, dat het mogelijk zou moeten zijn om, ook als Haar Hoog Mogenden de bestuursvorm van het Overkwartier voorlopig ongewijzigd zouden willen laten, ten einde de keizer niet al te zeer tegen zich in het harnas te jagen, een 'expediënt' te vinden 'om de justitie haer gang

⁴⁴ ARA I SG 5144 I, brieven van 10, 12, 17 en 19 januari 1703.

⁴⁵ Commissie van 4 december 1702 (RSG 1702.1077); voor het bedoelde verbaal zie: ARA I SG 8996; het verbaal is ter vergadering van Haar Hoog Mogenden van 10 februari 1703 besproken.

⁴⁶ RSG 1703.313 (19 maart). Ten aanzien van de bemoeienissen van de secretaris en van de thesaurier-generaal van de Raad van State met de buitenlandse politiek, zie: Van Deursen, De Raad van State onder de Republiek, 58.

te laten gaan (*gelijk oock tussen de jaeren 1632 en 1637, als de State meester van dit quartier was is geschiet*)...⁴⁷ De strekking van deze passage is enigszins duister. Het heeft er de schijn van, dat Hop er een voorstander van is om de Soevereine Raad buiten spel te zetten door de bevoegdheden van dit orgaan over te hevelen naar het Hof van Gelder te Arnhem. Het 'expediënt' van 1632 bestond immers daarin, dat het Arnhemse hof als mandataris van de Gelderse Landdag bestuur en rechtspraak in het Overkwartier waarnam en de Soevereine Raad voor wat de Republiek betreft ophield te bestaan. Deze oplossing lag in 1632 voor de hand, aangezien het Overkwartier met de Nederkwartieren werd herenigd, en er derhalve geen enkele noodzaak bestond om aparte bestuurlijke voorzieningen te treffen. In 1703 is deze oplossing gezien de positie van de keizer en gezien de binnenlandse problemen in Gelderland niet haalbaar. Op welk 'expediënt' doet Jacob Hop dan wel?

Het antwoord op deze vraag moet mijns inziens worden gezocht in een meer coöperatieve houding van 's Konings raden te Roermond. Immers het ontstaan van het probleem van het juridisch vacuüm is ook in niet onbelangrijke mate te wijten aan de opstelling van de nog te Roermond aanwezige raadsheren van de Soevereine Raad. Illustratief is in dit verband een schrijven van de 'aanwezende raden' aan de Staten-Generaal, naar aanleiding van het ontvangen bevel om een strategisch belangrijk uitvoerverbod van paarden af te kondigen.⁴⁸ Hoewel zij aan dit bevel onverwijld hebben voldaan, achten de raadsheren het toch opportuun om Haar Hoog Mogenden erop te wijzen,

'dat zedert het overgaen deser stadt, ter oorsaecke van 't ghene in de capitulatie derselver is geappostilleert op den 21. en 22. art., wij d' administratie van justitie en alle voordere functies onser respectieve chargiën genootsaecht sijn geweest te wederhouden, omdat daeruyt schijnt te resulteren, dat aen deselve voor't toecommende niet en wordt gelaeten, d' authoriteyt ende cracht die sij te vooren altijd hebben gehad ...'⁴⁹

Met andere woorden: door hun functie niet langer uit te oefenen, trachten de raadsheren Haar Hoog Mogenden ervan te overtuigen, dat hun medewerking een eerste vereiste is voor een effectief bestuur.

De activiteiten van de keizerlijke commissarissen maken de houding van de raadsheren intussen tot een factor van politieke betekenis. De raadsheren kunnen door de keizer als soeverein te erkennen de Staten-Generaal in een buitengewoon moeilijk parket brengen. Blijkens hun missive van 27 januari 1703 zijn zij zich daarvan terdege bewust. Zij houden bij deze gelegenheden Haar Hoog Mogenden voor,

⁴⁷ Heinsius, Briefwisseling 2.140 (6 april 1703).

⁴⁸ Bedoeld is het plakkaat van 28 december 1701 (GPB 5.1513), dat krachtens resolutie van 16 december 1702 ten fine van publicatie in het Overkwartier wordt toegezonden (RSG 1702.1125).

⁴⁹ ARA I SG 5144 I, missive van 26 december 1702; RSG 1703.3 (2 januari).

‘dat alsoo de administratie van de justitie in ’t laetste ressort een van de essentieelste eygendommen was van de souveraine autoriteyt, en deselve — d.w.z. Haar Hoog Mogenden — oock was verplicht die aan hare onderdaenen te laeten wedervaeren, ende dat zedert het overgaen van de gemelte stad de administratie daervan aldaer hadde geceesseert en noch stilstond, tot groot nadeel van veele geïnteresseerde partijen, [ende dat] die van gemelte rade op verscheyde klagte daerover tot Roermonde ende elders gedaen, sigh tegenwoordigh vonden aangesoght en gepraemt vanwege Sijne Churfurstelijcke Doorluchtigheijdt van de Paltz, uyt kraghte van Keijserlijcke commissie aen deselve gegeven en aen haer vertoont, om haere functie dien aengaende te hernemen op den naem van Hoogst-gedachte Sijne Keijserlijcke Majesteijt en op voet als bij den gemelden Rade was gedaen in’t leven van Sijne Konincklijke Majesteijt Karel II, hooghloffelijcker memorie’.⁵⁰

Aldus dreigen zij in min of meer bedekte termen om, indien Haar Hoog Mogenden niet spoedig duidelijkheid verschaffen, in naam van Leopold I hun functies te gaan uitoefenen.

In april 1703 heeft Jacob Hop inmiddels de gemoederen te Roermond zodanig weten te bewerken — onder ander door in te spelen op anti-Gulikse sentimenten — dat men ervan overtuigd is, dat de keizerlijke gezanten toch eerder ‘woelen’ ten gunste van de keurvorst dan ten gunste van de keizer.⁵¹ Dientengevolge is de Soevereine Raad meer dan tevoren in januari geneigd om bij te dragen tot een bestuurlijk compromis. In een missive aan Haar Hoog Mogenden van 13 april 1703 formuleren de raadsheren hun standpunt aldus: na de verovering van Roermond heeft de Soevereine Raad alleen nog maar zijn medewerking verleend aan de publicatie van enkele plakkaten en gerechtelijke voorzieningen getroffen in gevallen die werkelijk geen uitstal meer konden lijden, ‘ende sulcx indifferentelijck ende sonder uytdruckinghe van de souveraine macht op wiens naeme die werden verleent’. De raadsheren geven thans voor te beseffen, dat zij door een dergelijke houding aan te nemen de ingezetenen in hun belangen hebben geschaad. Men zou hun handelen in dit opzicht als verwijtbaar kunnen beschouwen, omdat Haar Hoog Mogenden niet nadrukkelijk hadden bevolen, dat zij hun functie moesten neerleggen. Zij menen er derhalve goed aan te doen om hun functies ‘bij provisie’ weer op te nemen, nu de ‘ministers’ van Haar Hoog Mogenden — in wie ik Jacob Hop en Nicolaas Fagel meen te herkennen — te kennen hebben gegeven, dat zij daarmee ‘niet en soude[n] misdoen’. Zij besluiten vervolgens hun brief als volgt:

‘Biddende niettemin Uwe Hoog Mogende[n] seer oitmoedelijck, dat in geval derselver intentie ende goetvinden daeraen niet conform en mochte wesen, wij daervan tot voorcominghe van de inconveniënten die daeruyt soude resulteren, spoedelick moghen worden geadverteert, om ons naer deselve promptelick te reguleren, ’t welck van derselve Hooch-wijse voorsienigheyt ende bekende ijver tot d’ administratie van eenen reguliere justitie verwachten...’⁵²

⁵⁰ RSG 1703.102 (29 januari).

⁵¹ Heinsius, Briefwisseling 2.140 (6 april 1703).

⁵² ARA I SG 5145 II; RSG 1703.423 (17 april).

Nu de Soevereine Raad aldus het initiatief neemt kunnen Haar Hoog Mogenden de zeggenschap over het Overkwartier voor de Republiek behouden en zien zij zich de verlegenheid bespaard om de voorstellen van de Paltische gezant Hetterman ten aanzien van het bestuur van de veroverde gebieden nadrukkelijk af te wijzen,⁵³ terwijl Gelderland niet onmiddellijk alle hoop hoeft te laten varen, om in een later stadium alsnog tot ‘consolidatie’ van het Overkwartier te kunnen geraken. Het fraaie van deze oplossing is, dat de Staten-Generaal niet nadrukkelijk het bestuur van het Overkwartier hoeven te regelen, maar dat zij de door de Soevereine Raad gecreëerde situatie slechts behoeven te gedogen. Hiertoe wordt bij resolutie van 24 april 1703 als volgt besloten: ‘... dat de voors. raden bij provisie ende tot Haar Hoog Mogende[n] nadere dispositie, in hare functiën sullen worden gecontinueert, ende dat deselve in de naam van Haar Hoog Mogende[n] de justitie zullen administreren, in saecke tot hare kennisse gehoorende’. De Gelderse gedeputeerden ter generaliteit volstaan ermee vooralsnog ‘het recht van de Heren Staten hare principalen hier omtrent te reserveren’.⁵⁴

Conclusie

Ter inleiding van mijn betoog heb ik opgemerkt, dat aan de instelling van het Staats Interimbewind in het Overkwartier geen duidelijke constitutief besluit te gronde heeft gelegen. Aan het einde van datzelfde betoog kan ik thans constateren, dat de resolutie van Haar Hoog Mogenden van 24 april 1703 die een voorlopig einde maakt aan de bestuurlijke impasse in het Overkwartier bepaald niet gelukkig is geweest. Het ‘Roermondse expediënt’ voorzag niet in een duidelijke attributie van bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheden. De gevolgen van deze ommissie blijven tot op het einde van het Staatsinterimbewind duidelijk voelbaar. De talrijke competentiegeschillen in de periode 1703-1715 tussen Soevereine Raad en de magistraten van Roermond en Venlo, die aan het gezag van de Raad niet langer wensen te ‘obtempereeren’, zijn er maar een voorbeeld van. Ook het besluit van Frederik I van Pruisen om in mei 1704 de Soevereine Raad te belasten met de rechtspraak in hoogste ressort in het door hem veroverde gedeelte van het Overkwartier, vindt in het ontbreken van een duidelijk constitutief besluit van Haar Hoog Mogenden zijn oorzaak. De conclusie is er natuurlijke een van alle tijden, namelijk, dat een diffuse toedeling van publieke bevoegdheden vervelende consequenties kan hebben.

⁵³ RSG 1703.458 (23 april); zie hiervoor blz. 154.

⁵⁴ RSG 1703.446 (24 april).